

Η έννοια της ισοδυναμίας στη μεταφραστική διαδικασία

Σίμος Π. Γραμμενίδης
Α.Π.Θ.

Περίληψη.

Στόχος της εργασίας είναι ο ορισμός με γλωσσολογικά κριτήρια της έννοιας της ισοδυναμίας μέσα στη μεταφραστική διαδικασία. Στην προσπάθεια αυτή μελετάται ο τρόπος απόδοσης διάφορων γραμματικών κατηγοριών της ελληνικής, αγγλικής και γαλλικής γλώσσας (γραμματικοί χρόνοι, πρόσωπο). Από τη μελέτη επιβεβαιώνεται καταρχήν η αναγκαιότητα ένταξης της ισοδυναμίας σ'ένα ευρύτερο θεωρητικό πλαίσιο το οποίο δεν επικεντρώνει το ενδιαφέρον του στα γλωσσικά στοιχεία αυτά καθεαυτά, αλλά στις συνθήκες χρήσης τους. Το τελικό συμπέρασμα είναι ότι, καθώς η σημασία ενός εκφωνήματος δεν περιορίζεται στο σύνολο των σημαινόμενων που το συνθέτουν, η ισοδυναμία δεν έχει να κάνει με τη μορφή, αλλά με αυτό που η μορφή σηματοδοτεί στα πλαίσια μίας κατάστασης εκφοράς.

Ένα από τα θέματα που έχουν απασχολήσει ιδιαίτερα και συνεχίζουν ακόμη και σήμερα να απασχολούν τη μεταφραστική επιστήμη είναι αυτό της ισοδυναμίας (équivalence - equivalence).

Πρόκειται για μια έννοια κλειδί τόσο για τη θεωρία όσο και για την πρακτική της μετάφρασης, έννοια που εισάγεται από τον ίδιο τον ορισμό της μεταφραστικής διαδικασίας. Ο J-C. CATFORD (1965:20) για παράδειγμα ορίζει τη μετάφραση ως:

"the replacement of textual material in one language (SL) by equivalent textual material in another language".

Ανάλογος είναι και ο ορισμός που δίνεται από το λεξικό Nouveau Petit Robert (1993:2284). Διαβάζουμε στο λήμμα "traduire":

"faire que ce qui était énoncé dans une langue naturelle le soit dans une autre, en tendant à l'équivalence sémantique et expressive des deux énoncés".

Παρατηρούμε, λοιπόν, ότι η μεταφραστική διαδικασία ταυτίζεται εξ ορισμού με την αναζήτηση ισοδυναμιών μεταξύ γλώσσας πηγής και γλώσσας στόχου. Μέσα στο πλαίσιο αυτό πρωταρχικό καθήκον του μεταφραστή, όπως δηλώνει άλλωστε και ο Β. ΚΟΥΤΣΟΒΙΤΣ (1994:61), καθίσταται η επαναδιατύπωση του μηνύματος που εμπεριέχει το προς μετάφραση κείμενο. Στην προσπάθεια του αυτή ο μεταφραστής καλείται πρώτα να ορίσει τα στοιχεία (συντακτικά, σημασιολογικά, λεξικολογικά, πολιτισμικά) που συγκροτούν το

κείμενο, καθώς και τους συνειρμούς που αυτά ενεργοποιούν, και έπειτα να αποδώσει στοιχεία και συνειρμούς στη γλώσσα στόχο. Ο E. NIDA (1977:159) γράφει χαρακτηριστικά:

Since "there are, properly speaking, no such things as identical equivalents", one must in translating seek to find the closest possible equivalent.

Ωστόσο, η ισοδυναμία παραμένει πάντα μία συγκεχυμένη και προβληματική έννοια. Οι αιτίες που συντελούν σ'αυτό είναι πολλές και διαφορετικής φύσης. Συνοψίζοντας θα μπορούσαμε να πούμε ότι η αδυναμία ενός σαφούς ορισμού της ισοδυναμίας οφείλεται κατά πρώτο λόγο στη δυσκολία προσδιορισμού του επιπέδου στο οποίο πρέπει αυτή να αναζητηθεί. Σίγουρα οι διαφορές ή οι ομοιότητες που υπάρχουν μεταξύ των γλωσσών διαπιστώνονται με πιο εμφανή τρόπο στο επίπεδο της μορφολογίας και της σύνταξης πολύ συχνά, όμως, αγνοείται το γεγονός ότι η ανομοιομορφία στα δύο αυτά επίπεδα μαρτυρεί τις πολιτισμικές ιδιαιτερότητες κάθε γλώσσας. Ακόμη, παρόλο που οι διαφορές που υπάρχουν μεταξύ των φυσικών γλωσσών είναι δεδομένες και επιστημονικά ερμηνεύσιμες, οι θεωρητικοί, στην προσπάθειά τους να ορίσουν αυτό που θα λέγαμε "επιτυχημένη μετάφραση", εξετάζουν την έννοια της ισοδυναμίας υιοθετώντας κριτήρια τα οποία πολύ συχνά έχουν περισσότερο εμπειρική παρά θεωρητική βάση.

Τελικά έχουμε να κάνουμε με μία κοινώς αποδεκτή έννοια που οι συστατικές της αρχές όμως διαφέρουν ανάλογα με την εποχή και την κατάρτιση αυτού που τη χρησιμοποιεί. Σίγουρα είναι λίγοι πλέον εκείνοι που, όπως γράφουν οι ROBERTS και PERGNIER (1987)¹, αναζητούν μέσα από τις διαφορές μεταξύ των σημασιολογικών, συντακτικών και ιδιωματικών δομών την απάντηση σχετικά με την ισοδυναμία στη μετάφραση. Αλλά, ακόμα και αν περιορίσουμε τη μελέτη μας σχετικά με την ισοδυναμία στις απόψεις των τελευταίων δεκαετιών, πάλι θα διαπιστώσουμε ότι ο ορισμός της συνεχίζει να είναι προβληματικός.

Μία από τις πιο γνωστές και ολοκληρωμένες απόψεις πάνω στο θέμα είναι αυτή του E. NIDA (1964:154, 1977:99). Οι θέσεις που έχει διατυπώσει σχετικά με τη μετάφραση βασίζονται ακριβώς πάνω στην έννοια της ισοδυναμίας. Ορίζει τη μετάφραση ως την αναπαραγωγή στη γλώσσα στόχο του πλησιέστερου δυνατού φυσικού ισοδυνάμου του μηνύματος της γλώσσας πηγής, κατά πρώτο λόγο στο επίπεδο του νοήματος και κατά δεύτερο λόγο στο επίπεδο του ύφους.

Παράλληλα διακρίνει δύο διαφορετικές στρατηγικές προσέγγισης του ζητούμενου. Κάνει τη διάκριση, δηλαδή, μεταξύ μεταφράσεων που

¹ Οι συγγραφείς του άρθρου παρουσιάζουν μία διαχρονική μελέτη της έννοιας της ισοδυναμίας.

πραγματοποιούνται με τυπική ισοδυναμία και αυτών που πραγματοποιούνται με βάση μία δυναμική ισοδυναμία (formal και dynamic equivalence). Εφαρμόζοντας την αρχή της τυπικής ισοδυναμίας, ο μεταφραστής επικεντρώνει την προσοχή του στο πρωτότυπο και προσπαθεί να σεβαστεί όσο το δυνατό περισσότερο τη μορφή του. Ενώ με τη δυναμική ισοδυναμία το ενδιαφέρον επικεντρώνεται στο επικοινωνιακό αποτέλεσμα που θα έχει το μετάφρασμα και άρα στο δέκτη. Βέβαια, υποστηρίζοντας ότι (1977:166):

"D-E translation is the closest natural equivalent to the source-language message"

μπορούμε εύκολα να συμπεράνουμε ότι ο ίδιος είναι υπέρ της δυναμικής ισοδυναμίας (η θεωρία του άλλωστε είναι γνωστή και ως θεωρία της "δυναμικής ισοδυναμίας").

Η έννοια της ισοδυναμίας βρίσκεται στο επίκεντρο του προβληματισμού και της "διερμηνευτικής" θεωρίας που έχει διατυπωθεί από την D. SELESKOVITCH² και τη M. LEDERER και αποτελεί θεμελιώδη αρχή της. Οι εμπνευστές της θεωρίας διακρίνουν δυο τρόπους μεταφοράς ενός κειμένου από τη γλώσσα πηγή στη γλώσσα στόχο: μετάφραση με αντιστοιχίες και μετάφραση με ισοδυναμίες. Ακόμη, υποστηρίζουν ότι μία μετάφραση για να είναι επιτυχημένη θα πρέπει να στοχεύει στον καθορισμό μίας ολικής ισοδυναμίας καθώς οι αντιστοιχίες μπορούν να ικανοποιήσουν μόνο συγκεκριμένες ανάγκες.⁴

Παρατηρούμε λοιπόν, ότι και στις δύο θεωρίες που αναφέρθηκαν, παρόλο που απορρίπτεται η δουλική προσκόλληση στο πρωτότυπο και άρα στα γλωσσικά στοιχεία που το συγκροτούν, είναι δύσκολο να ορίσουμε κάποια κριτήρια που θα μπορούσαν να βοηθήσουν τον μεταφραστή στο έργο του. Παρά λοιπόν την ορθή απόρριψη της ιδέας ότι η έννοια της ισοδυναμίας πρέπει να αναζητηθεί σε επίπεδο σημείων, αφήνεται τελικά να εννοηθεί ότι η απόδοση του πρωτότυπου με ισοδυναμίες ή όχι είναι θέμα τεχνικής ή άποψης. Η M. LEDERER (1994:55) γράφει χαρακτηριστικά (μεταφράζω):

"η ισοδυναμία είναι το αποτέλεσμα μίας συλλογιστικής μεθόδου από τη μια και της διαίσθησης από την άλλη".

² Η "διερμηνευτική θεωρία" ή "θεωρία του νοήματος" έχει αναπτυχθεί στη Γαλλία και εφαρμόζεται στην ESIT (École Supérieure d'Interprètes et de Traducteurs). Οι βασικές της αρχές προήλθαν από την άσκηση της διερμηνείας και έπειτα εφαρμόστηκαν στη μεταφραστική διαδικασία. Για περισσότερες πληροφορίες πβ SELESKOVITCH (1975 και 1984).

Μία τέτοια θέση όμως περιορίζει τον ουσιαστικό και πρωτεύοντα ρόλο που κατέχει ο μεταφραστής μέσα στη μεταφραστική διαδικασία (υπάρχουν επιστημονικά κριτήρια με τα οποία θα ήταν δυνατό να ορίσουμε τη συλλογιστική μέθοδο για την οποία γίνεται λόγος;). Δεχόμενοι ακόμη ότι η ισοδυναμία έγκειται στη διαίσθηση του μεταφραστή, περιορίζουμε το ρόλο του στο ρόλο κάποιου που προσεγγίζει μηχανικά το πρωτότυπο, ενώ παράλληλα δε λαμβάνουμε υπόψη μας ότι κάθε φορά που κάποιος καλείται να μεταφέρει ένα κείμενο από τη γλώσσα πηγή στη γλώσσα στόχο ορίζει μία νέα κατάσταση εκφοράς. Ο μεταφραστής, τελικά, αν και δεν είναι αυτός που παράγει τα εκφωνήματα που καταρτίζουν ένα κείμενο, ακολουθεί μία διαδικασία αναγνώρισης και ερμηνείας των στοιχείων που είναι το αποτέλεσμα μίας εκφώνησης. Λειτουργεί έχοντας υιοθετήσει τα χαρακτηριστικά αυτού που εκφέρει το λόγο και υποχρεώνεται να ακολουθήσει τις συλλογικές νόρμες³ της γλώσσας στόχου. Ας μη ξεχνάμε άλλωστε ότι κάθε γλωσσικό σύστημα έχει τις δικές του αρχές οργάνωσης οι οποίες και είναι ορατές στις διάφορες λεκτικές παραγωγές. Μία ενδελεχής ανάλυση της μετάφρασης διάφορων γραμματικών φαινομένων (Σ. ΓΡΑΜΜΕΝΙΔΗΣ: 1994) μας έχει αποδείξει άλλωστε ότι οι επιλογές των μεταφραστών δεν είναι υποκειμενικές, αλλά υπαγορεύονται από τον τρόπο οργάνωσης των γλωσσικών συστημάτων και γι' αυτό είναι συστηματοποιήσιμες.

Ακόμη, και ο E. NIDA και η M. LEDERER, με τις θέσεις που υιοθετούν, μας θέτουν μπροστά σ'ένα δίλημμα σχετικό με τη θεωρία της μετάφρασης, το οποίο στην πραγματικότητα δεν υφίσταται. Έτσι, σύμφωνα με τη διερμηνευτική θεωρία, η έρευνα γύρω από τη μετάφραση, στην περίπτωση υιοθέτησης της αρχής της ισοδυναμίας, ορίζεται ως η μελέτη της δημιουργίας του νοήματος (sens) και της επανέκφρασής του από έναν καλά καταρτισμένο μεταφραστή. Αντίθετα στην περίπτωση υιοθέτησης της αρχής της αντιστοιχίας, η έρευνα ορίζεται ως η σύγκριση της σημασίας (signification) των γλωσσικών σημείων στις διάφορες γλώσσες. Η ένστασή μας σ'αυτήν τη θέση αφορά κυρίως το γεγονός ότι στα πλαίσια της θεωρητικοποίησης αγνοούνται οι λειτουργικές ιδιομορφίες κάθε επιμέρους γλώσσας.

Βέβαια, στην περίπτωση του E. NIDA θα μπορούσαμε ίσως να δικαιολογήσουμε τις θέσεις του, καθώς η διάκριση που κάνει συνδέεται με τα κοινωνικο-πολιτισμικά προβλήματα που αντιμετωπίζει ο μεταφραστής, όταν καλείται να δουλέψει με δύο γλώσσες που αντιπροσωπεύουν διαφορετικούς πολιτισμούς. Κλασικό είναι το παράδειγμα της έκφρασης "οι πύλες της πόλης" που

³ Προτιμούμε τον όρο "νόρμα" από τον όρο "κανόνα" γιατί εδώ πρόκειται για τις κοινωνικο-πολιτισμικές αρχές που διέπουν την κάθε γλώσσα και οι οποίες διαφαίνονται στις συγκεκριμένες επιλογές του ομιλητή κάθε φορά που εκφέρει το λόγο.

αναφέρεται στην Παλαιά Διαθήκη. Ο E. NIDA, αλλά και ο G. MOUNIN (1963), αναφέρονται στο πόσο προβληματική είναι η απόδοση μίας τέτοιας έκφρασης στη γλώσσα ενός λαού που ζει νομαδικά.

Αλλά και πάλι είναι δύσκολο να καταλήξουμε σε λογικές εξισώσεις και να ισχυριστούμε, όπως κάνει η M. LEDERER (1994:52), ότι οι αντιστοιχίες αφορούν τα γλωσσικά στοιχεία (λέξεις, συντάγματα, συντακτικές μορφές) ενώ οι ισοδυναμίες τα κείμενα. Με την υιοθέτηση μίας τέτοιας άποψης μπορεί κάποιος να καταλήξει στο εσφαλμένο συμπέρασμα ότι τα γλωσσικά στοιχεία είναι αυθύπαρκτα μέσα στο λόγο. Όμως, όπως δηλώνει ο A. CULIOLI (1996:93):

"η γλωσσική δραστηριότητα αναφέρεται σε μια δραστηριότητα παραγωγής και αναγνώρισης μορφών' ωστόσο αυτές οι μορφές δεν μπορούν να μελετηθούν ανεξάρτητα από τα κείμενα, και τα κείμενα δεν μπορούν να υπάρχουν ανεξάρτητα από τις γλώσσες."

Σε ποιο επίπεδο λοιπόν πρέπει να αναζητηθεί η ισοδυναμία, ειδικά όταν πρόκειται για συντακτικές δομές; Μήπως τελικά το πρόβλημα είναι βαθύτερο και δημιουργείται εξαιτίας της θεωρητικής προσέγγισης που υιοθετείται συνήθως για τη γλώσσα, που ας μη ξεχνάμε αποτελεί το εργαλείο του μεταφραστή.

Στην περίπτωση των περισσότερων μεταφραστικών θεωριών η μέθοδος που υιοθετείται για τη γλώσσα, και πιο συγκεκριμένα για τη σύνταξη, είναι συνήθως ταξινομική ή περιγραφική και περιορίζεται σε μία συγκεκριμένη γλώσσα γεγονός που εμποδίζει την πρόσβασή μας στο γενικευτικό χαρακτήρα του λόγου. Το προς μετάφραση κείμενο αντιμετωπίζεται ως ένα σύνολο φράσεων - γλωσσικών μορφών- και όχι ως μια σειρά εκφωνημάτων τα οποία είναι ενταγμένα σε μία συγκεκριμένη εκφωνησιακή κατάσταση. Άλλωστε αν αυτό συνέβαινε, τότε θα θεωρούσαμε το προς μετάφραση κείμενο ως το αποτέλεσμα μίας σειράς διεργασιών των οποίων οι μορφολογικοί δείκτες και η συντακτική διάρθρωση αποτελούν τα επιφανειακά ίχνη και θα το ερευνούσαμε ανάλογα⁴.

Η μελέτη μεταφρασμένων κειμένων μπορεί να επικυρώνει τις αμφιβολίες μας περί του τρόπου ορισμού ισοδυναμίας ταυτόχρονα όμως, μας προσφέρει ένα νέο εργαλείο για την προσέγγισή της. Το εργαλείο αυτό βασίζεται στη λεκτική δραστηριότητα και στον ορισμό της διαδικασίας παραγωγής και αναγνώρισης των προς μετάφραση εκφωνημάτων. Αν δεν ανατρέξουμε στις διεργασίες που υποστηρίζουν σε κάθε συγκεκριμένο εκφώνημα οι γλωσσικές μορφές, πώς θα ορίσουμε την ισοδυναμία στην περίπτωση για παράδειγμα του plus-

⁴ Δεν είναι τυχαίο άλλωστε ότι και ο E. NIDA και η M. LEDERER μιλούν πάντα για φράσεις οι οποίες δεν εντάσσονται μέσα στη λεκτική δραστηριότητα και όχι για εκφωνήματα.

que-parfait, ο οποίος στα αγγλικά μεταφράζεται άλλοτε με simple past (παραδείγματα 1, 2 και 3)⁵:

1. J'ai vu "Superman" la semaine dernière; la semaine d'avant **j'étais allé** voir un "James Bond".

I saw "Superman" last week, and the week before **I went** to see a "James Bond".

2. C'est pas vrai, dit-il, furieux [...] Le Belge **s'était approché**. Il demanda...

It isn't true, he said furiously [...] The Belgian **approached** us. He asked...

3. Ensuite vous avez sonné chez Mme Tuvanche, on vous ouvert, et je suis resté comme un idiot devant la grande porte lourde qui était retombée sur vous.

"Then you went and rang at Madame Tuvache's. The servant came and let you in, the great heavy door **closed** upon you, and there I stood like a dolt".

και άλλοτε πάλι με pluperfect (παραδείγματα 4, 5 και 6):

4. Un matin que Charles **était sorti** avant l'aube, elle fut prise par la fantaisie de voir Rodolphe à l'instant.

One morning, when Charles **had gone out** before it was light, the whim took her to see Rodolphe without a moment's delay.(F46)

D'autre part, la mort de sa femme ne **l'avait pas mal servi** dans son métier, car on **avait répété** durant un mois: "Ce pauvre jeune homme! [...]" Son non s'était répandu, sa clientèle s'**'était accrue**...

5. Moreover his wife's death **had been** rather an advantage to him professionally, because, for a whole month, people **had said** nothing else but "Poor young fellow!" [...] So his name had got about and his practice had increased.

6. Ceux qui restèrent aux Bertaux passèrent la nuit à boire dans la cuisine. Les enfants **s'étaient endormis** sous les bancs.

Those who remained at Les Bertaux spent the night drinking in the kitchen. The children **had fallen asleep** under the benches.

Η ίδια απορία γεννιέται, αν προσπαθήσουμε να δικαιολογήσουμε τον τρόπο μετάφρασης του plus-que-parfait στα ελληνικά. Τα παρακάτω παραδείγματα το αποδεικνύουν:

⁵ Δανειζόμαστε τα παραδείγματα 1 έως και 6 από τη J. Guillemin - Flescher (1981).

7. Les gens qui m'**avaient connu** à dix sept ans lors de mon voyage en France ont été impressionnés quand ils m'ont revue, deux ans après, à dix-neuf ans.

Οι άνθρωποι που με **είχαν γνωρίσει** στα δεκαεφτά, τη εποχή του ταξιδιού μου στη Γαλλία, σάστισαν όταν με ξαναείδαν δυο χρόνια αργότερα, στα δεκαεννιά μου. (Ερ. 10/10)

8. LA REINE: Vous, monsieur le Juge, que fait-on? **J'avais ordonné** moins de condamnations à mort te davantage de travaux forcés.

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ: Εσείς κύριε Δικαστά, τι κάνετε; **Είχα διατάξει** λιγότερες καταδίκες σε θάνατο και περισσότερες σε καταναγκαστικά έργα. (Μπ. 124/92)

9. Carmen: Comme vous parliez bien

Irma: J'ai passé jusqu'au brevet

Carmen: **Je l'avais compris**. Mon père, le colonel d'artillerie...

Κάρμεν: Τι όμορφα που μιλάτε!

Ίρμα: Είμαι του Δημοτικού.

Κάρμεν: **Το είχα καταλάβει**. Εμένα, ο πατέρας μου, ο συνταγματάρχης του πυροβολικού... (Μπ. 67/50)

10. Le petit frère est mort en décembre 1942 sous l'occupation japonaise. **J'avais quitté** Saïgon après mon deuxième baccalauréat en 1931.

Ο μικρός αδελφός πέθανε το Δεκέμβριο του 1942 στη διάρκεια της γαπωνέζικης κατοχής. Έφυγα από τη Σαίγκόν μετά το δεύτερο μπακαλωρέά, το 1931. (Ερ. 71/64)

11. Elle habitait avec Dô. Elle avait encore peur. **Elle avait acheté** un fusil (...) **Elle avait acheté** aussi une propriété à son fils aîné près d'Ambroise.

Τη συνόδευε η Ντό. Ακόμα φοβόταν τις νύχτες. **Αγόρασε** επίσης όπλο. (...) **Αγόρασε** επίσης μια μεγάλη έκταση κοντά στο Αμπουάζ για το γιό της. (Ερ. 39/36)

12. Le Bourreau: Cet après-midi, juste avant votre arrivée, trois points principaux sont tombés aux mains des révoltés. **Ils avaient allumé** plusieurs incendies: aucun pompier n'est sorti. Tout a flambé.

Δήμιος: Σήμερα τ'απόγευμα, ακριβώς πριν έρθετε εσείς, τρία σημεία έπεσαν στα χέρια των επαναστατών. **Έβαλαν** πολλές φωτιές, αλλά δεν έτρεξε ούτε ένας πυροσβέστης. Έγιναν όλα στάχτη. (Μπ. 34/27)

Στα ελληνικά έχουμε μετάφραση του plus-que-parfait με υπερσυντέλικο (παραδείγματα 7, 8 και 9) ή με αόριστο (παραδείγματα 10, 11 και 12). Η έννοια της ισοδυναμίας είναι δύσκολο επίσης να ορισθεί, όταν μελετούμε τον τρόπο απόδοσης του αόριστου στα γαλλικά:

13. - Και τον πίστεψες βρε κυρά-Εκάβη;

- Βεβαίως όχι! Ήμωνα κι εγώ άπιστος Θωμάς σαν και σένα.

Ξέχασε το επώνυμο, **σκέφτηκα**, και ρίχνει το άδικο στην Αγία.

- Et tu l'as cru vraiment, Ekavi?

- Non, bien sûr! J'étais, moi aussi, incrédule, comme Thomas et comme toi. Le moine a oublié le nom de famille, pensai-je, et il rejette la faute sur la Sainte. (Τ.Σ. 77/91)

14. Έβλεπα τον Αντώνη να λιώνει και μάντευα την πάλη που γινόταν μέσα στην ψιγγή του και τις σκέψεις του. Έχει δίκιο η Ερασμία. **Αμάρτησα** κι ο Θεός με τιμωρεί, και ούτω καθεξής. Ένα βράδυ μπήκα μεσ' την κρεβατοκάμαρα μας και τον **τσάκωσα** γονατιστό μπροστά στο εικονοστάσι..

Je voyais Antoni fondre de jour en jour et je devinais les combats qu'il livrait en lui-même. "Erasmia a raison. **J'ai péché** et Dieu me punit". Et ainsi de suite. Un soir, en entrant dans notre chambre je le surpris agenouillé devant l'iconostase. (Τ.Σ. 30/36)

15. Παρασκευή απόγευμα, κατά τις πέντε, **ακούσαμε** ταξί κάτω στο δρόμο.

- **Ήρθαν**

Ce vendredi après midi, vers les cinq heures, **nous entendîmes** un taxi, s'arrêter dans la rue du bas.

- **Ils sont venus.**

(Π.Λ. 54/66)

Παρατηρούμε ότι ο αόριστος μεταφράζεται άλλοτε με passé composé και άλλοτε πάλι με passé simple. Στα παραδείγματα 14 και 15 οι χρονικοί προσδιορισμοί <<ένα βράδυ>> και <<Παρασκευή απόγευμα>> αποτελούν τους χρονικούς επισημαντές των διαδικασιών <<τσάκωσα>> και <<ακούσαμε>>. Ακόμη, υπάρχει μία σημαντική διαφορά σε επίπεδο λειτουργιών μεταξύ του <<Ξέχασε>>, <<αμάρτησα>>, <<ήρθαν>> από τη μία και <<σκέφτηκα>>, <<τσάκωσα>> και <<ακούσαμε>> από την άλλη. Στην πρώτη περίπτωση ο αόριστος εντοπίζει γεγονότα διακρίνοντας μία χρονική στιγμή η οποία προσδιορίζεται ως προς το εκφωνησιακό σύστημα επισήμανσης, ενώ στη δεύτερη περίπτωση οι διαδικασίες είναι αποσυνδεδεμένες από το σύστημα αυτό.

Σε ορισμένες περιπτώσεις επίσης, ο αόριστος εισάγει μία νέα κατάσταση η οποία ορίζεται από τη στιγμή επιτέλεσης του γεγονότος και αντιπαραβάλλεται σ' έναν ενεστώτα. Έτσι στο παράδειγμα 13 το <<Ξέχασε>> αντιτάσσεται στο <<ρίχνει>>, όπως και το <<αμάρτησα>> στο <<τιμωρεί>> στο παράδειγμα 14. Οι διαδικασίες αλληλοσυνδέονται με το δείκτη <<και>> (παραδείγματα 13, 14) και εντάσσονται σε μία διαλεκτική διαδοχή.

Μπορούμε λοιπόν να υποθέσουμε ότι όταν ο αόριστος αντιπαρατίθεται σ'έναν ενεστώτα μέσα στο κείμενο, δηλώνει μία διεργασία διαφοροποίησης⁶. Αντίθετα όταν αυτό δε συμβαίνει,

⁶ Σύμφωνα με τη θεωρία των λεκτικών διεργασιών που έχει διατυπωθεί από τον Α. Culicoli, κάθε εκφώνημα αποτελεί το αποτέλεσμα μίας σειράς διεργασιών προσδιορισμού μίας κατηγορηματικής σχέσης. Οι διεργασίες αυτές

σημειώνει μία διεργασία ρήξης ως προς τη στιγμή εκφοράς του λόγου. Να κάποια επιπλέον παραδείγματα:

16.- Τον **βρήκαν** λιπόθυμο, πεσμένο στη μέση του δρόμου. Όταν τον **τράβηξαν** στην άκρη για να μην τον χτυπάει ο ήλιος, **άνοιξε** λίγο τα μάτια και ζήτησε νερό.

-On l'a **trouvé** évanoui, gisant au milieu du chemin. Quand on l'a **tiré** sur le bord pour le mettre à l'abri du soleil, il a **entrouvert** les yeux et demandé de l'eau. (Πρόγονος 9/9)

17.-Για να πω την **μαύρη αλήθεια**, οι Τούρκοι που **γνώρισα** εγώ ήταν όλοι άνθρωποι του Θεού.

Pour t'avouer la **vérité**, les Turcs que **j'ai connus** à cette époque étaient tous des honnêtes et pieux. (Τ.Σ. 73/86)

18. - Δεν **ήρθα** μονάχος μου, άλλοι με **φέρανε**.

-Και γιατί δεν **έφυγες**;

-Γιατί δε μ' **άφησαν** να φύγω.

-**Je ne suis pas venu** de moi-même, d'autres m'y ont **amené**.

-Et pourquoi n'es tu pas **parti**?

-Parce qu'ils ne m'ont pas **laissé partir**. (Πρόγονος 43/43)

Στα παραδείγματα που αναφέραμε παρατηρούμε ότι οι διαδικασίες είναι εξαρτημένες από τις συντεταγμένες εκφοράς του λόγου. Οι εν λόγω διαδικασίες δεν καταγράφουν απλά μία σειρά γεγονότων, αλλά διαφοροποιούνται από τη στιγμή έκφρασης του εκφωνήματος.

Στο παράδειγμα 16, στα ελληνικά έχουμε μία σειρά ανεξάρτητων διαδικασιών <<βρήκαν, τράβηξαν, άνοιξε, ζήτησε>> οι οποίες διακρίνουν μία τάξη χρονικών στιγμών που είναι εντοπίσιμες ως προς τη στιγμή εκφοράς. Έτσι οι διαδικασίες εντοπίζονται η καθεμιά ως προς μια χρονική στιγμή η οποία καθορίζεται από την προηγούμενη διαδικασία. Το γεγονός αυτό μπορεί να εξηγήσει τη μετάφραση των

προσδιορισμού επιτρέπουν τον εντοπισμό των όρων μίας κατηγορηματικής σχέσης ως προς την κατάσταση εκφοράς του λόγου η οποία ορίζεται από τον ομιλητή και τη στιγμή εκφοράς του λόγου. Έτσι ο εντοπισμός ενός εκφωνήματος ως προς τις συντεταγμένες της εκφοράς του λόγου μπορεί να επιτευχθεί διαμέσου μίας διεργασίας ταύτισης, μίας διεργασίας διαφοροποίησης ή μίας διεργασίας ρήξης. Στην πρώτη περίπτωση οι όροι της κατηγορηματικής σχέσης ταυτίζονται με τις συντεταγμένες εκφοράς (π.χ. ο ενεστώτας που έχει ενδεικτική αξία), στη δεύτερη περίπτωση οι όροι της κατηγορηματικής σχέσης δεν ταυτίζονται με τις συντεταγμένες εκφοράς, αλλά προσδιορίζονται ως προς αυτές (π.χ. ο αόριστος στο λόγο ή ο passé composé στα γαλλικά), στην τρίτη περίπτωση, τέλος, δεν υπάρχει διεργασία προσδιορισμού (π.χ. ο αόριστος στην αφήγηση, ο ιστορικός ενεστώτας ή ο passé simple στα γαλλικά).

διαδικασιών από *passé composé*. Ο δείκτης <<όταν>> δηλώνει ακριβώς την ανάδρομη επισήμανση.

Στο παράδειγμα 17, το <<γνώρισα>> εγγράφεται στο παρελθόν χωρίς ο προσδιορισμένος επισημαντής της διαδικασίας να ορίζεται στην επιφάνεια. Στα γαλλικά αντίθετα όταν ο χρονικός προσδιορισμός δεν είναι εκλεφρασμένος, ο επισημαντής που καθορίζει την τάξη των χρονικών στιγμών τίθεται στη επιφάνεια και παραπέμπει σε μία τυπική προϋπόθεση⁷.

Ακόμη, τα εκφωνήματα εξαρτώνται από τις συντεταγμένες του ομιλητή, το παράδειγμα 18 το αποδεικνύει. Αντίθετα όταν έχουμε μία διεργασία ρήξης ως προς τις συντεταγμένες της εκφοράς του λόγου, ο ομιλητής δεν είναι προσδιορίσιμος· διαπιστώνει απλώς τα γεγονότα:

19. Ξύπνησα με το πρώτο φως που 'πέσε στο παράθυρο.

J'ouvris les yeux avec le premier rai de lumière qui glissa par la fenêtre. (Πρόλογος 94/94)

20. Όταν έπαθε την ημιπληγία και παρέλυσε το αριστερό του πόδι, άφησε τις δουλειές του στα χέρια ενός ξαδέρφου του, που τον κατέκλεψε στο τέλος, και πήγαμε να περάσουμε το καλοκαίρι στην Κορώνη.

Quand il eut son hémiplégie et qu'il resta paralysé de la jambe gauche, il laissa tout son travail entre les mains d'un de ses beaux-frères -qui finit d'ailleurs par le rouler- et nous partimes passer l'été à Koroni. (Τ.Σ. 22/27)

21. Η Ερασμία τον δέχτηκε σαν το απολωλός πρόβατο, τον αγκάλιασε κι έκλαιγέ σαν μωρό.

Erasmia l'accueillit telle le brebis égarée et lui ouvrit ses bras en pleurant comme un nourrisson. (Τ.Σ. 30/37)

Σε αντίθεση με τις προηγούμενες περιπτώσεις, οι διαδικασίες που είναι σε αόριστο δεν αντιπαραβάλλονται εδώ σ' έναν ενεστώτα. Ο ομιλητής θέτει λοιπόν τις διαδικασίες, όπως στο παράδειγμα 19, χωρίς όμως να τις προσδιορίζει ως προς την κατάσταση εκφοράς, γεγονός που εξηγεί τη μετάφρασή τους από *passé simple*. Μπορούμε λοιπόν να παραστήσουμε τις διαδικασίες με κλειστά διαστήματα τα οποία εισάγουν μία διαδοχή γεγονότων τα οποία όμως δεν επισημαίνονται ανάδρομα.

Το ερώτημα που εύλογα γεννιέται και εδώ είναι πότε μπορούμε να μιλήσουμε για ισοδυναμία (όταν ο αόριστος αποδίδεται με *passé*

⁷ Με τον όρο τυπική προϋπόθεση δηλώνουμε μία κατηγορηματική σχέση ή έναν όρο που έχει επικυρωθεί (εντοπισθεί) ως προς έναν επισημαντή ο οποίος δεν ανήκει στο εκφώνημα στο οποίο εμφανίζεται και άρα δεν εντοπίζεται απευθείας από τις συντεταγμένες εκφοράς του συγκεκριμένου εκφωνήματος.

composé ή όταν αποδίδεται με passé simple;) και τότε για αντιστοιχία. Η, για να χρησιμοποιήσουμε τους όρους του E. NIDA, σε ποιά περίπτωση θα μιλήσουμε για τυπική ισοδυναμία και σε ποια για δυναμική;

Στις περιπτώσεις που εξετάσαμε παραπάνω, αλλά και γενικότερα σε ότι αφορά στη μετάφραση των υπόλοιπων γραμματικών χρόνων, θα λέγαμε ότι οι ομοιότητες ή οι διαφορές που καταγράφονται μεταξύ πρωτότυπου και μεταφράσματος, οφείλονται στον ιδιαίτερο τρόπο αποτύπωσης του φυσικού χρόνου (time) σε κάθε γλώσσα. Ωστόσο πίσω από τις μορφολογικές ιδιαιτερότητες κάθε γλωσσικού συστήματος υπάρχει η έννοια της γλώσσας, η οποία και καθιστά εφικτή τη μετάφραση. Μπορεί μορφολογικά ο plus-que-parfait να διαφέρει από τον simple passé και τον αόριστο, αλλά κάποιες φορές συγκλίνουν ως προς τις λειτουργίες τους⁸.

Καταλήγουμε λοιπόν στο συμπέρασμα ότι η μεταφραστική διαδικασία, και ως εκ τούτου η ισοδυναμία, δεν μπορεί να οριστεί στο επίπεδο των αναλογιών των γλωσσικών σχημάτων. Με άλλα λόγια δεν υπάρχει αναλογία μεταξύ γλωσσικών δομών και σημασίας και αυτό γιατί συχνά ανάλογες γλωσσικές μορφές έχουν διαφορετική σημασία, ενώ διαφορετικές γλωσσικές μορφές είναι δυνατό να έχουν την ίδια σημασία. Μετάφραση με διαφορετικά γλωσσικά σημεία δε σημαίνει την εκ των προτέρων απόφαση του μεταφραστή να υιοθετήσει την ισοδυναμία ή την αντιστοιχία ως μέσο απόδοσης του πρωτοτύπου. Η ισοδυναμία ή η αντιστοιχία δεν επιβάλλονται ούτε προαποφασίζονται, αλλά οδηγούμαστε σε αυτές από το ίδιο το κείμενο. Ας πάρουμε την περίπτωση της μετάφρασης του τρίτου πληθυντικού προσώπου με γενικευτική αξία στα γαλλικά⁹:

22. - Δεν πηδάνε έτσι. Το τρένο είναι "εν κινήσει", ουρλιάζει ο σκηνοθέτης,...

- On ne saute pas comme ça. Le train est en marche, hurle le metteur en scène.... (AA 10/8)

23. - Είσαι η Ελένη; Είμαι ο Αχιλλέας. Δεν ρωτάνε ποιός Αχιλλέας. Ένα όνομα φτάνει.

- Tu es Heleni? Je suis Achille. On ne demande pas Achille comment, un prénom suffit. (AA 14/11-12).

24. Δεν τρώνε με τα δάχτυλα.

On ne mange pas avec les doigts

⁸ Αν αναλύσουμε τα παραδείγματα 1,2,3 και 10,11,12 θα δούμε ότι τόσο στη γλώσσα πηγή όσο και στις γλώσσες στόχους, οι γραμματικοί χρόνοι εγκαθιστούν μία χρονολογική σειρά στην αφήγηση, παραπέμπουν σε εμφανίσεις διαδικασιών που εξαρτώνται από τη στιγμή εκφοράς και βρίσκονται σε μία σχέση διαφοροποίησης ως προς αυτήν.

⁹ Δαναειζόμαστε τα παραδείγματα 22 έως και 24, καθώς και την ανάλυση τους, από τη Ρ. Δελβερούδη (1996).

Παρατηρούμε ότι και στα τρία εκφωνήματα έχουμε τη διατύπωση κάποιων κανόνων. Ο ομιλητής χρησιμοποιεί το τρίτο πρόσωπο αποφεύγοντας έτσι να απευθυνθεί κατευθείαν στον συνομιλητή του. Η γαλλική μετάφραση με το δείκτη "on" αποδίδει τη δεοντολογική αξία των εκφωνημάτων. Τελικά και στις δύο γλώσσες, παρόλο που έχουμε τη χρήση διαφορετικών γλωσσικών στοιχείων, έχουμε το ίδιο αποτέλεσμα. Τόσο το τρίτο πληθυντικό πρόσωπο όσο και ο δείκτης "on", δηλώνουν τη δημιουργία μίας πιθανής κατάστασης εκφοράς η οποία κάθε φορά που ενεργοποιείται, αφορά όλα τα πιθανά υποκείμενα τα οποία και την ενεργοποιούν.

Τελικά, για ακόμη μια φορά επιβεβαιώνεται η αναγκαιότητα επανακαθορισμού της έννοιας της ισοδυναμίας μέσα από την ένταξη της σε ένα ευρύτερο θεωρητικό πλαίσιο το οποίο δε θα επικεντρώνει το ενδιαφέρον του στα γλωσσικά στοιχεία αυτά καθεαυτά, άλλα στις συνθήκες χρήσης τους. Καθώς η σημασία ενός εκφωνήματος δεν περιορίζεται στο σύνολο των σημεινόμενων που το συνθέτουν, η ισοδυναμία τελικά δεν έχει να κάνει με τη μορφή, αλλά με αυτό που η μορφή σηματοδοτεί στα πλαίσια μίας κατάστασης εκφοράς.

Όπως, λοιπόν, στην εξέταση του φαινομένου των γλωσσών τίθεται απαραίτητα το ζήτημα του ειδικού και του γενικεύσιμου, του μεταβλητού και του σταθερού, έτσι και για τον ορισμό της ισοδυναμίας πρέπει να τεθεί το ζήτημα καθορισμού του τρόπου με τον οποίο επιτελείται το πέρασμα από την ιδιαιτερότητα της γλώσσας στο γενικευτικό χαρακτήρα του λόγου και έπειτα πάλι στον ειδικό χαρακτήρα μιας άλλης γλώσσας.

Με μία τέτοια προσέγγιση της ισοδυναμίας όχι μόνο θα μπορέσουμε να βγούμε από τα μορφολογικά κλισέ που συχνά μας ταλανίζουν κατά τη μεταφραστική διαδικασία (θα πάψουμε, δηλαδή, να είμαστε δέσμιοι της μορφής), αλλά θα μπορέσουμε και να ορίσουμε την πραγματική διάσταση της γλωσσικής δραστηριότητας την οποία, όπως έχει αποδειχθεί, είναι δύσκολο να τη συλλάβουμε μέσα από τις ιδιομορφίες μίας και μόνο δεδομένης γλώσσας.

Βιβλιογραφία

α. Γλωσσικό Υλικό

Ζέη, Άλκη. *Η αρραβωνιαστικιά του Αχιλλέα*, Αθήνα: Κέδρος, 1987.

374 σελ. * Γαλλική Μετάφραση, JEANPERIN Gisèle, *La fiancée d'Achille*, Paris: La Découverte, 1989, 300 σελ.

Εανθούλης, Γιάννης. *Το πεθαμένο Λικέρ*, Αθήνα: Καστανιώτης, 157 σελ.

* Γαλλική Μετάφραση, ROTIS Léa. *La liquer morte*, Athènes: Hatier, 1991, "Confluences", 202 σελ.

Ταχτσής, Κώστας. *Το τρίτο Στεφάνι*, Αθήνα: 1963, 315 σελ.

* Γαλλική Μετάφραση, LACARRIERE Jacques, *Le troisième anneau*, Paris: Gallimard, 1967, "Folio", 1981, 373 σελ.

Φακίνος, Άρης. *Ο πρόγονος*. Αθήνα: Εστία, 1985, 202 σελ.

- * Γαλλική Μετάφραση, MAJESTÉ-LARROY Roselyne. *L'aïeul*, Paris: Seuil, 1985, 198 σελ.
- Dugas, Marguerite. *L'amant*, Paris: Minuit, 1984, 142 σελ.
- * Ελληνική Μετάφραση, ΤΣΑΛΙΚΙΔΟΥ Χρύσα, *Ο εραστής*, Αθήνα: Εξάντας, 1985, 131 σελ.
- Genet, Jean. *Le balcon*, Paris: L'Arbalète, 1956, "Folio", 1979, 153 σελ.
- * Ελληνική Μετάφραση, Δημητριάδης Δημήτρης, *Το Μπαλκόνι*, Αθήνα: Κρύσταλλο, 1986, 143 σελ.
- β. Επιστημονικά Εγχειρίδια - Λεξικά
- Catford, J-C. (1965), *A Linguistic Theory of Translation: An Essay in Applied Linguistics*, London: OUP, 103 σελ.
- Culioli, Antoine. (1996), "Η Γλωσσολογία: από τα εμπειρικά δεδομένα στην τυπική γλώσσα", μετάφραση από τα Γαλλικά Μαρία Τζεβελέκου, in *ΤΟΠΙΚΑ Β'*, Αθήνα: Εταιρεία Μελέτης των Επιστημών του Ανθρώπου, σελ. 89 - 99.
- Delveroudi, Rhéa. (1996), *La notion du << sujet >> et sa réalisation dans l'énoncé en grec moderne et en français*, Paris: Ophrys, 297 σελ.
- Grammenidis, Siméon. (1994), *La théorie des opérations énonciatives et la traduction: Étude de la deixis dans le passage du grec vers le français*, Διδακτορική Διατριβή, Université Paris 7 - Denis Diderot, 350 σελ.
- Guillemin-Flescher, Jacqueline. (1981), *Syntaxe Comparée du Français et de l'Anglais: Problèmes de Traduction*, Paris: Ophrys, 547 σελ.
- Κουτσιβίτης, Βασίλης. (1994), *Θεωρία της Μετάφρασης*, Αθήνα: Ελληνικές Πανεπιστημιακές Εκδόσεις, 318 σελ.
- Lederer, Marianne. (1994), *La traduction aujourd'hui: Le modèle interprétatif*, Paris: Hachette, 223 σελ.
- Le Nouveau Petit Robert (1993), *Dictionnaire Alphabétique et Analogique de la Langue Française*, Nouvelle Édition du Petit Robert de Paul Robert, Paris: Dictionnaires Le Robert, 2551 σελ.
- Mounin, Georges. (1963), *Les problèmes théoriques de la traduction*, Paris: Gallimard, 296 σελ.
- Nida, Eugene. (1964), *Toward a science of translating* (with special reference to principles and procedures involved in bible translating), Leiden: E. J. BRILL, 331 σελ.
- _____ (1977), "The nature of Dynamic Equivalence in Translating", in *Babel* No 3/1977 Vol. XXII, σελ. 99-102.
- Roberts Roda και Pergnier Maurice. (1987), "L'équivalence en traduction", in *META*: vol. 32, No 4, Les Presses de l'Université de Montréal, σελ. 392 - 402.
- Seleskovitch Danica. (1975), *Langage, langues et mémoires*, Paris: Lettres Modernes, 272 σελ.
- _____ (1984), "De l'expérience au concept", in *Interpréter pour traduire*, Paris: Didier Éditions, σελ. 75-97